

НАГОЛОСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАТИВІВ ТРЕТЬОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ СУФІКСАЛЬНОГО АКЦЕНТНОГО ТИПУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Іваночко К. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджено наголосові особливості дієслів третього структурного класу суфіксального акцентного типу південно-західних говорів української мови. Акцентуаційний аналіз здійснено співвідносно з морфологічними, лексико-семантичними, семантико-граматичними й фонетичними процесами та з урахуванням порівняльного аспекту їхніх наголосових особливостей в літературних варіантах (галицькому та південно-східному) української мови, серед іншого й сучасної української, й інших слов'янських мов. З'ясовано, що вербативи означеного акцентного типу в структурі південно-західного наріччя вирізняються широтою ареальності, продуктивністю вжитку, спроможністю семантичної кореляції з однокореновими дериватами інших структурних класів, позірною одноманітністю наголосових процесів та закоріненням у праслов'янську мовну спільноту. Простежено, що більшість дієслів характеризується тотожністю суфіксальної акцентуації в досліджуваних говорах й у варіантах літературної мови, зокрема й сучасної української. Виявлено, що суфіксальний наголосовий тип дієслів означеної структури завдячує тяглоті наголосових процесів, виведених з другої баритонованої акцентної парадигми. Суфіксальне ж наголошування дієслів, у яких не було реконструйовано акцентних парадигм, умотивоване наголосовою аналогією до дериватів окситонованої парадигми.

Специфікою наголошування дієслів є співвіднесення наголосу з фонетичними й морфологічними процесами. Презентні форми (переважно другої й третьої особи однини) здебільшого в карпатській підгрупі говорів, спорадично – в надсянських та наддністрянських говірках репрезентують фонетичну (повнота й стягненість флексій) та наголосову варіантність (суфіксальна і суфіксально-коренева). Стягнення флексій, детерміноване редуцією афіксів (теперішнього часу *-j-* та класу основи *-a-*) і супроводжуване відтягненням наголосу на кореневу морфему, уможливило суфіксально-кореневе наголошування, співвідносне з наголосовими особливостями південнослов'янських мов, зокрема сербсько-хорватської. В інших говорах та у варіантах літературної мови послідовно репрезентовано кореневу акцентуацію.

Спостережено, що дієслова окситонованої акцентної парадигми вирізняються варіантністю акцентуації (суфіксально-коренева та суфіксальна), детермінованою спроможністю набуття варіантності граматичної парадигми, співвідносної з дериватами п'ятого й третього структурних класів. У карпатській підгрупі говорів, почасти в надсянських та наддністрянських, вони превалюють із суфіксально-кореневою акцентуацією (при парадигмі п'ятого структурного класу), засвідченою ще в праслов'янській мовній спільноті й тотожною з наголосовими процесами в західнослов'янських і сербсько-хорватських мовах. У гуцульських, буковинських та літературних варіантах, а отже, і в сучасній українській літературній мові, усталені – із суфіксальною (при парадигмі третього структурного класу).

Ключові слова: південно-західні говори, говори карпатської підгрупи, варіанти літературної мови, праслов'янські мовні спільноти, слов'янські мови, акцентний тип, акцентні парадигми, варіантність акцентуації, акцентна співвіднесеність, кореляція.

Ivanochko K. M. Accentuation features of verbatives of the third structural class of the suffix accent type in southwestern dialects of the Ukrainian language. The article analyzes accentuation features of verbs of the third structural class of the suffix accent type in southwestern dialects of the Ukrainian language. The accentuation analysis has been made in relation to morphological, lexical-semantic, semantic-grammatical processes based on a comparative aspect of their accentuation features in literary (Galician and southeastern) variants of Ukrainian, including modern Ukrainian and other Slavic languages. It has been elucidated that verbatives of this accent type are distinguished by the territory they cover, productivity of use, an ability of semantic correlation with cognate derivatives of other structural classes, an alleged monotony of accentuation processes and rooting in proto-Slavic language community. It has been found that most of those verbs are characterized by identical suffix accentuation in southwestern dialects and in variants of literary language, including modern Ukrainian. The analysis proved that the suffix accent type of verbs with this structure established to due to the continuity of accentuation processes derived from the second baritone accent paradigm, and the same goes for the suffix accentuation of verbs with unreconstructed accent paradigms.

There are some special features in the accentuation of the verbs with the given structure – a correlation of accent with phonetic and morphological processes. Present forms, for the most part, in the Carpathian dialects subgroup, sporadically – Naddniester and Naddniester dialects, represent phonetic contraction or inflexional completeness and accentuated variation (suffix and suffix-root). Inflexion contraction, caused by the reduction of affixes (the present

tense **-j-** and suffix **-a-** of the stem type), was accompanied by transference of accent to a root morpheme, allowing the suffix-root accent to be correlated with accentuation features of southwestern languages, especially Serbo-Croatian. In other dialects and variants of literary language, they represent continuity of suffix accentuation.

It has been observed that part of the verbs of the oxytonical accent paradigm correlate with derivatives of the fifth and third structural classes. In the Carpathian dialect subgroup and partly in Nadsiania and Naddniester dialects, they prevail with the suffix-root accentuation (under the paradigm of the fifth structural class), rooted in the proto-Slavic language community and identical with accentuation processes in the Western Slavic and Serbo-Croatian languages. In Hutsul, Bukovynian, and literary variants, and therefore, in modern Ukrainian literary language, dialectal verbatives are characterized by the suffix (under the paradigm of the third structural class) accentuation.

Key words: southwestern dialects, Carpathian subgroup dialects, literary variants, proto-Slavic language communities, Slavic languages, accent type, accent paradigms, accentuation variation, accentuation correlation, correlation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Наголосова система південно-західного наріччя має свою специфіку, у якій переплетено архаїчні явища різних історичних періодів та інноваційні процеси, мотивовані лінгвальними (фонетичними, лексико-семантичними, семантико-граматичними) та позалінгвальними (міграційними й інтеграційними процесами, рельєфом, лексико-графічною традицією) чинниками [11, 24], а також наголосовою аналогією. У ній синкретично представлено минуле й сучасне. Закріплені наголосові маркери, на думку І. Огієнка, слугують «міцним і виразним методом означення місця виходу стародрукованих книжок», як і репрезентантом «національності рукописних акцентованих пам'яток» [9, 221], рівно ж «національності старих образів, якщо вони мають акцентовані написи» [9, 224].

У лінгвальній системі південно-західного наріччя дієслову належить особливе місце. У його морфологічній структурі виокремлюють деривати дванадцяти структурних класів, що (при закоріненні в праслов'янську мовну спільноту й неоднаковому ступені діалектної ареальності) репрезентують продуктивність / непродуктивність дериваційних гнізд, спроможність / неспроможність семантичної кореляції з однокореновими дериватами інших структурних класів, перевагу грами недовиконаного виду, лексико-семантичні, семантико-граматичні, дериваційні, фонетичні й наголосові особливості, у яких відбиті різні історичні етапи функціонування мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина дієслів української мови, належних до різних структурних класів, вже була предметом наголосових студій І. Огієнка, Я. Закревської, В. Русанівського, В. Винницького, В. Складенка й самого автора.

І. Огієнко, аналізуючи акцентуаційні особливості українських пам'яток, доходить висновку, що в наголосовому аспекті вони дуже близькі до живої народної мови, особливо до її західних говорів [9, 224]. До засадничих наголосових ознак досліджуваних пам'яток учений відносить перевагу кореневого наголошування більшості слів, що репрезентують самостійні морфологічні класи, серед іншого й дієслова.

З опертям на досягнення в галузі української діалектології, передовсім на власний науковий доробок, Я. Закревська також висновковує, що кореневий наголос у всій парадигмі дієслова в південно-західних говорах досить стабільний і не піддається уніфікації

з боку нормативного, тобто літературного [3, 132]. В. Русанівський означені вербативи поділяє на «акцентологічні» типи: «дієслова з постійним наголосом на дієсловному корені» (*бігати, діяти*) [12, 320] і «дієслова із сталим наголосом на суфіксі класу основи в усіх формах, крім пасивного дієприкметника» (*бажати*) [12, 321]. Досліджуючи акцентуаційні особливості дієслів в історичному аспекті, В. Складенко виявляє в них не тільки сліди пізньопраслов'янського періоду (належність до баритонованої, окситонованої чи рухомої акцентних парадигм), але й простежує наголосові тенденції [13, 3].

В. Винницький, аналізуючи наголосову систему сучасної української літературної мови, серед суфіксальних дієслів виокремлює сім наголосових типів (кореневий (К), суфіксальний (С), рухомий у межах суфікса (РС), коренево-флексійний (КФ), суфіксально-кореневий (СК) і два суфіксально-флексійні (СФ і С1Ф) [1, 347–348].

Дієслова більшості структурних класів, у тому числі й аналізованого, південно-західного наріччя української мови були предметом наукового осягу й автора [4; 5; 6]. До відомих раніше наголосових типів долучено малопродуктивний суфіксально-кореневий (С1К). Аналіз акцентуаційних особливостей діалектних вербативів здійснено, по-перше, в кореляції зі структурними класами, репрезентованими тематичними афіксами як маркерами відповідної граматичної семантики, та з наголосовими процесами в пізньопраслов'янській мовній спільноті, як і в західнослов'янських та південнослов'янських мовах, а по-друге, з урахуванням їхніх семантико-граматичних, лексико-семантичних, фонетичних й етимологічних особливостей, і версифікаційних чинників.

Формулювання мети і завдань статті. Спорадичність аналізу наголосових процесів дієслів третього структурного класу суфіксального акцентного типу означеного наріччя уможливила предмет наукової рефлексії. **Мета** – виявити й пояснити наголосові тенденції дериватів третього структурного класу, окреслити роль і місце південно-західного наріччя в процесі усталення суфіксальної акцентуації у варіантах літературної мови, серед іншого й сучасної української. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**: з'ясування лексико-семантичних і семантико-граматичних, морфологічних і фонетичних особливостей наголошування дієслів; виявлення кореляції наголосових і лексико-семантичних, морфологічних і фонетичних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дієслова третього структурного класу суфіксального наголосового типу в досліджуваному наріччі, як і в українській мові загалом, вирізняються широтою ареальності, високим ступенем продуктивності зжитку, спроможністю семантичної кореляції з однокореновими дериватами інших структурних класів, граємою (переважно) недоконаного виду, ітеративністю семантики, кореневим, суфіксальним і (рідше) варіантним наголошуванням.

В акцентуаційному аспекті означені дієслова засвідчують домінування наголошеності суфікса класу основи (-а-), який зберігається, на відміну від дієслів п'ятого й десятого структурних класів, в усій граматичній парадигмі:

– (переважно) другу баритоновану: *багáти* (< *bǫgàti *bǫgàjety (а II. п.а.) (Скл., 346); *вертáти* (< *vertàti *vertàjety (а II. п.а.) (Скл., 346); *ганя́ти* (< *gān'āti *gān'ajety (а II.п.а.) (Скл., 346); *грáти*(с'ї) «сcoire» (ДСсР, 38) (< *jǫgràti *jǫgràjety) (а II.п.а.) (Скл., 346); *зул'áти*, *зул'áти* «танцювати» (ДСсР, 39) (< *gul'āti *gūl'ajety) (а II.п.а.) (Скл., 346); *стр'і́лати*, -ju, *стр'і́лат* «стріляти»; iter. => *стр'і́лити* (СКУТГ, 175) (< *strǫl'āti *strǫl'ajety (а II.п.а.) (Скл., 346), *стрел'я́ти* «стріляти» (Жел., 926), *стріля́ти* (Жел., 928); *присутнáють* (< *stǫpàti *stǫpàjety (а II.п.а.) (Скл., 346);

– (рідше) окситоновану: *сязáти* < *sǫgàti *sǫžety (а.п.б.) (Скл., 234);

– (рідко) першу баритоновану: *касáти* < *k'asati *k'asajety (а I.п.а.) (Скл., 346).

Більшість означених дієслів (попри нереконструйованість у них праслов'янських акцентних парадигм) репрезентує у всій граматичній парадигмі послідовність, за аналогією до дериватів другої баритонованої акцентної парадигми, суфіксальної акцентуації – незалежно від дії наголосових процесів у них. У говорах здебільшого карпатської підгрупи презенсні форми другої й третьої особи однини вирізняються стягненням (редукцією) презенсного суфікса -j- та флексійного голосного, що стимулювало, на нашу думку, відтягнення наголосу на кореневу морфему, уможливлючи їм інший наголосовий малюнок (суфіксально-кореневе наголошування), співвідносний з наголосовими особливостями в південнослов'янських мовах, зокрема в сербсько-хорватській. Такі наголосові процеси не стали надбанням варіантів української літературної мови, серед іншого й сучасної української:

качáти, *качáти*(с'а) «качати білизну» (СБГ, I, 343), *качáти*, *чáйу*, *кáчаш* (*чáйеш*) «те саме, що гарбуля́ти»; *заст.* «вирівнювати качалкою та рублем тканину (білизну)»; «розкачувати тісто для нарізування локишини»: *Качáти* кісто. (Саб., 139), *качáтися*, [*качáтис'а*], *чáйус'а*, *кáчас':а* (*чáйес':а*) «перевертатися, повертатися на чомусь, по чому або чомусь, качатися»; «те саме, що гарбуля́тися»; *заст.* «вирівнюватися качалкою та рублем (про тканину, білизну)»; «розкачуватися (про тісто для нарізування локишини)» (Саб., 139), *качй́ти* (*тач'йи'ти* *тачй'й'коу*) «качати качалкою тісто», *качй́тис'ї* «гратися качалом» (ДСсР, 51), *качáти* «плаття, мед-вино» (Жел., 238), *качáти*,

-чáю, *-єш* «катати»; «качати білизну»; «розкачувати тісто»; «повалити в болото (про собак)» (Гр. II, 227), *качáти* «вирівнювати, вигладжувати качалкою, рублем полотно, білизну» (СУМ, IV, 123);

качуля́ти [*качул'áти*], *л'áйу*, *чул'áш* (*л'áйеш*) «те саме, що гарбуля́ти»: *Качул'áй* есе бервенó máло дáле. (Саб., 140), *качуля́тися* [*качул'áтис'а*], *л'áйус'а*, *чул'áса* (*л'áйес':а*) «те саме, що качáтися I, 2» (Саб., 140);

кл'і́кати / *кл'і́кнути* «ставати на коліна» (ДСсР, 52), *клякáти* / *кля́кнути* (Жел., 351), *клякáти*, -кáю, -єш / *кля́кнути*, -кнү, -неш (Гр. II, 256), *клякáти*, -áю, -єш / *кля́кнути*, -нү, -éш (СУМ, IV, 194), *клякáти* «ставати навколішки», *клячáти* «стояти навколішках», польськ. *klękać* «ставати навколішки», чеськ. *klekati*, слц. *kl'kat'*, вл. *klakać* «тс.», псл. *klękati* «стояти (іти) зігнувшись» (ЕСУМ, II, 469);

мотáти, -ju, *мотáт*: *Pr'áli* na kudéli, dále toýdó *motáli* na motovílo (СКУТГ: 125); *момáти*, -áю, -áеш (Жел.: 454);

рубáти, «різати, краяти»: *рубáти* инур: *Пап'ір рубáйес'а* нóжиц'ами. (СБГ, II, 194), *рубáти*, -ju, *рубáт* «рубати» (СКУТГ, 161), *рубáти*, *рубáти* гучі «проріджувати гущавину, вирубуючи деякі молоді дерева» (СГГБ, 154), *рубáти*, *рубáю*, -áеш (Жел., 840);

світáти, *світáт* «спати» (СБГ, II, 207), *світáти* (ДСсР, 49), *світáти* «світати» (Жел., 856), *світáти*, -тáе «світати, розвиднюватися» (Гр. IV, 109), *світáти*, -áе (Орф., 682);

тарй́тис'я «качатися по землі (кінь)» (ДСсР, 51), *таратис'а* «валятися», «качатися», пол. *tarzać się* (СБГ, II, 280), *таря́ти* ся (Жел., 950), *таря́тис'я*, -ря́юся, -єшся «валятися в бруд» (Гр. IV, 248);

тачэти, *тач'эти* (маглювати) (СБГ, II, 281), *тачй́ти* «качати (білизну, тісто)» (ДСсР, 87), *тачá(э)ти* (Жел., 952), *тачáти*, -чáю, -єш, *тачана* «тачати (білизну)» (Гр. IV, 250).

У говорах карпатської (бойківських, закарпатських і лемківських), а також і буковинсько-наддністрянської (гуцульських, наддністрянських і надсянських) підгруп означені вербативи репрезентують (переважно у формах однини) варіантність презенсної парадигми.

Перша парадигма характеризується збереженням реляційного афікса (-j-) і флексійних голосних (незалежно від акцентованості морфеми – кореневої чи суфікса основи). Друга парадигма репрезентує стягнення флексій «після втрати інтервокального j (ає > а): *припов'ідаш*, *мáхаш*» [2, 178] та наголошеність кореневої морфеми (незалежно від акцентного типу відповідних дериватів). У лемківських говірках більшість презенсних форм аналізованих дієслів засвідчує стягнення флексій (при їхній раритетності): -м (1 ос. одн. за аналогією до атематичних дієслів), -ш- (2 ос. одн.), -т (3 ос. одн.), -ме (1 ос. мн.), -те (2 ос. мн.), -ут (3 ос. мн.).

Дієслова другої граматичної парадигми (при стягненні флексійного голосного) набували іншого наголосового малюнку, можливо, за аналогією до дієслів окситонованої акцентної парадигми, – акцентованості кореня в презенсних формах однини

ни. І. Панькевич «пересунення (...) наголосу на початковий склад» дієслів (зазначеної структури) у закарпатських говірках пояснював аналогією до їх наголошування в «мадярській» мові та в сербсько-хорватських штокавських говорах. Однак, попри сумніви щодо такої мотивації, зазначає, що це явище «мало свій початок таки на слов'янській почві» [10, 328]: **поборыкати**, **-рыкаш (-аеш)** «безладно порити землю» (Саб., 235); **боронати**, **-найю**, **-ронаш (-найеш)** «боронувати» (Саб., 29); **vertati**, **vertat** «повертати» (СКУТГ, 197), [**vertati**]: **-ju**, **vertat** «вертати» (СКУТГ, 197); **гачкати**, **-кайю**, **гачкаш (-кайеш)** «підкочувати штани собі або кому-небудь» (Саб., 46); **розгортати**, **розгорташ**, **-аш** «роздязати, скидати верхній одяг; розмотувати щось загорнуте» (Пирт., 270); **гуляти** «гуляти» (ГБ, 232), але: **гулеш** (ГБ, 232); **гусяти**, **л'айю**, **гусл'аш (л'айеш)** «грати на скрипці». Див. ще **густі.**; «муркотати (про kota)»: **гусл'ат**, **гусл'ат** (**гусл'айе**), **перен.** «хрипіти в грудях у старій або хворій людині» (Саб., 54); **погаджул'ати**, **погаджул'ат** (СБГ, II, 90); **d'ilati**, **d'ilat** «робити» (СКУТГ, 75); **дорожжати**, **-рожжаш (-жжаш)** «дорожжати» (Саб., 73); **dumati**, **dumat** «думати» (СКУТГ, 79); [**žadati**]: **-ju**, **žadat** «бажати» (СКУТГ, 214); **зор'яти** [**зор'ати**], **зор'ат** (**-р'айе**) «світати» (Саб., 130); **каляти** [**кал'ати**], **л'айю**, **кал'аш (л'айеш)** «забруднювати болотом, грязюкою, грязнити» (Саб., 138); **karati**, **karat** «карати» (СКУТГ, 98); [**kasati**]: **pri=kasati s'a**, **-ju s'a**, **pri=kasat s'a** «доторкатися» (СКУТГ, 98); **катуляти**, **катуляш**, **-яш** «котити, пересувати круглий предмет у певному напрямі» (Пирт., 133), **качуляти**, **качулят** «котити» (Саб., 140), **покачуляти**, **покачул'аш** «покотити» (Саб., 248); **кушати**, **-ju**, **kusat** «кусати» (СКУТГ, 110); **лігати**, **л'ігаш** «лягати» (Саб., 162); **минати** «минати» (ГБ, 219), **минаеш** «минати» (ГБ, 141); **palati**, **o=palat** «віяти зерно (трясучи в решеті)» (СКУТГ, 138); **опалати**, **опалаш** «віяти зерно» (Саб., 214), **опалати**, **-палаш**, **-аш** «підкидати хліб у формі перед його випіканням, формувати хлібину; очищати зерно від полови в коритці шляхом його підкидання на вітрі» (Пирт., 215); **запрічати**, **-чайю**, **-р'ічиш (-чайеш)**, **запр'ічала** «забороняти» (Саб., 107); **пушчати**, **пущ'ат** «пускати» (СБГ, II, 163), **пушчати**, **пушчаш** «пускати» (СКУТГ, 156), **пушчати**, **-чайю**, **пушчаш (-чайеш)** «пушчати» (Саб., 304), **спущати**, **спущаш**, **-аш** «спускати, опускати вниз» (Пирт., 290); **rubati**, **-ju**, **rubat** «рубати» (СКУТГ, 161); (**i**)**s'=s'iyati**, (**i**)**s'=s'iyat** «дотягуватися руками» (СКУТГ, 165); **s'idati**, **-ju**, **s'idat** «сідати» (СКУТГ, 165); **старати**, **старат** «добувати», «роздобувати» (СБГ, II, 249); **stradati**, **-ju**, **stradat** «страждати» (СКУТГ, 174).

Стягненням презенсних флексій у локальній марамороській говірці, на відміну від інших говорів карпатської підгрупи, відзначається й дієслово **глядати**, що в зіставлених говірках, як і в говорах російської мови, функціонує з варіантною акцентуацією: **глядати** «шукати» (СБГ, II, 175), **глядати** «спрямовувати погляд, прагнучи побачити когось, що-небудь; дивитися»; «шукати, вдивлятися» (СГЦБ, 100), **гл'ядати**, **гл'ядаш** «шукати»

(Саб., 49), **глядать**, тмб. **глядать** «дивитися, заглядати, зглядуватися, приглядатися, очікувати» (Даль I, 359).

Серед вербативів суфіксального наголосового типу в досліджуваному наріччі спорадично трапляються деривати, що в говорах карпатської підгрупи, як і (зрідка) – у гуцульських та в г.в.ул.м., репрезентують кореневу акцентуацію, виведену з другої баритонованої чи окситонованої акцентних парадигм, яка співвідноситься з наголосовими особливостями західнослов'янських та сербсько-хорватської мов. Варіантна акцентуація жодного з аналізованих дієслів не стала надбанням наголосової системи сучасної української літературної мови. До того ж деякі (**жвакати**, **жми(а)кати**), не без впливу лексикографічної традиції російської мови (**жв'якать** «жувати, чавкати, чвакати» (Даль, I, 528), **жм'якать** «бити, луцювати, звалювати» (Даль, I, 545)), у п.-с.в.ул.м. а отже, і в с.ул.м. функціонують з кореневим наголошуванням:

воніти (**воніти**) «смердіти» (СГГ, 41), **woniaty** (< ***von'ati*** **von'ajety** (II a.n.a.) (Скл., 186), **воніти** [**во'ніти**] «погано пахнути, смердіти» (Лес., 93), **вон'яти** [**вун'яти**], **-н'айю**, **-вон'аш (-н'айеш)** «смердіти»: **Щ'ось воніт (вун'айе) в х'яжи**. Див. ще **бзіти**. (Саб., 41), **вон'яти** (Жел., 120); **воніти** «смердіти». Ще **вон'яти**² (СБГ, I, 143), **вон'яти** «смердіти»: **Вонит йак тхир. – Вон'айі**. Пор. рос. **вонять** (СБГ, I, 143); **вон'яти**, **-няю**, **-еш** «смердіти» (Гр. I, 258; СУМ, I, 737);

жв'якати «жвакати»; «жувати» (СГГ, 68), **жв'якати**, **жв'якати**, **жв'якати** «жувати, поволі істи» (Голов., 541), **жв'якати** і **жв'якати**, **жв'якати** «жувати» (Жел., 218), **жв'якати** (**жв'якати**), **-каю**, **-еш** «чавкати, жувати» (Гр. I, 417), **жв'якати** «пережовувати їжу, створюючи відповідні звуки» (СУМ, II, 515); **жм'якати**, **жмакати** «жувати, м'яти намілену білизну» (ДССР, 45), **жмакати** «прати, здавлюючи руками» (СГГР, 204), **жмакати**, **жм'якати** «жмикати» (ВхЗн, 217), але: **жм'якати** «зривати траву» (МСГГ, 56), **жм'якати**, **жм'якати**, **жм'якати**, **жм'якати**, **жм'якати**, **жм'якати** «прати, здавлюючи руками» (СБГ, I, 252), **жм'якати** (шмат-тя), **жм'якати** (Жел., 224), **жм'якати**, **-каю**, **-еш** = **жмакати** «жмикати сорочку»; «м'яти, жмакати» (Гр. I, 487), **жм'якати**, **-аю**, **-еш** «м'яти, псувати форму» (СУМ, II, 537), **жм'якати** «м'яти; бгати», слц. **жтукат'** «тиснути, витискувати»; – псл. **žeti**, **žeto** (ЕСУМ, II, 201);

махала «махати»: ...**махала** рукою... (ГБ, 170), **махали** «махати»: **Ай махали** головами... (ГБ, 166), **махайе** (СГГР, 286) < ***māxati** ***māšet** (a.n.b.) (Скл., 234); **махати**, **-х'аю**, **-х'аеш (-аш)** «скручування тонкої нитки з кількох тонших ниток» (Саб., 169), **м'якати**, **-ю**, **-аеш** «робити рухи, помахивати чимось у повітрі» (СГЦБ, 272), **мах'яти** (Жел., 430), **мах'яти** «махати»; «швидко бігти, побігти, їхати, плисти, мчатися» (Гр. II, 412; СУМ, IV, 654);

пускати: **пускати** **колоскі** «викидати колос» (СБГ, II, 161), **пускати** «пускати» (ГБ, 248), **пуск'ає** (ГБ, 231), **с'а** **пуск'айе** (СГГР, 153), **ни** **пуск'айе** «дизинфікувати (про горіхове листя)» (СГГР, 177),

пукáйут «про парування (кіз, ягниць)» (СГГР, 278), **пукáйут** «перийий вигін овець на весні (на пасовище)» (СГГР, 19), **пукáти** (УГР (г.), 345), **пукáју** (УГР (г.), 345), **пукáјет** (УГР (г.), 368), **пукáти** «пустити» (Жел., 789), але: **пукáтисі**, **пукáїсі** «розпочинається (про дощ)» (СГГБ, 148); **пукáти**, **-кáю**, **-єш** «пукати»; «відпускати»; «випускати»; «спускати» (Гр. III, 500; СУМ, VII, 392–397);

руш'їти «обертати на другий бік граблями, вилами, щоб підсохло сіно, отаву» (ДССР, 79), **рушáти** (Жел., 845), **рушáти**, **-шáю**, **-єш** / **рушити**, **-у**, **-иши** «двигати / двигнути, рушати / рушити»; «переміщатися» (Гр. IV, 90), **ршáти** (**рш'їти**) «сапати картоплю» / **ршити** «пошкодити»; «вкрасити» (СБГ, II, 198), **ршáти**, **-шáю**, **-аши** (**-аїєш**) «вирушати»; «торкати» (Саб., 325), **ршáть** «ділити, країти, різати (говорять про їжу)» (Даль IV, 115), **рушáти(ся)**, **-áю(ся)**, **-áси(ся)** / **рушити** (Орф., 673); **турáту** «уважати», «зважаючи» (SH, 242), **турáти** «дбати; турбуватися про когось, щось» (МСГГ, 197), **турáти**, заст. «зважаючи, звертати увагу (на щось)» (СГГ, 190), але: **турáти** «дбати», «старатися», пол. **turać**, слц. **turák** «мала сума грошей», «невеликі гроші» (СБГ, II, 306), **турáти¹**, **-ся** (Жел., 993), **турáти²**, **-ся** «втручатися» (Фр.) (Жел., 993), **турáть**, тмб., прм., влгд., астр. «думати, турбуватися» (Даль IV, 443), **турáти**, **-рáю**, **-єш** «звертати увагу» (Гр. IV, 295), **турáти**, **-рáю**, **-єш**, діал. «звертати увагу; зважаючи» (СУМ, X, 324), **турáти** «звертати увагу; зважаючи; дбати; старатися; мріяти (Нед.); зневажати, не зважаючи (Нед.); зволікати; **помура́ти** «ставитися поблагливо, зважати, звертати увагу», пол. **turać** «турбуватися, піклуватися»: – не зовсім ясно (ЕСУМ, V, 678).

Деякі дієслів означеного наголосового типу, незважаючи на широту ареальності, продуктивність ужитку, закоріненість у праслов'янську мовну спільноту, як і варіантність наголошування в окремих мовних варіантах, з огляду на позамовні чинники (належність ілюстративного матеріалу до західноукраїнських джерел) не зазнали внормованості в с.у.л.м.: **дру́гати** «сукати нитку»; «витискати мед» (СГГ, 63), **дру́гати** «сукати нитки» (МСГГ, 52), але: **дру́гати**, **дру́гати**, **дру́дже** «скручувати нитки на ничніці або на волоки»; «задвійно прядти». Ще **дружїти**. Пор. слц. **drugat** «прядсти – ред.», пол. **drugac** «прядсти шнурок з клоччя – ред.»; **дру́гати**: I. див. «дру́гати 2»; «друкувати» (СБГ, I, 236), **дру́гати** «сплітати, зв'язувати, обмотувати (Ж.), скручувати нитку на веретені (Шух.); – пол. **drugac** «прядсти мотузку з клоччя»; – запозич. з чеської чи словацької мови, можливо, через посередництво польської; ч., словац. **drugat'** «прядсти вовну» (ЕСУМ, II, 134); **pichaty** «товкти в ступі, оббивати луску, пихати»; «товкти» (SH, 163) < (***рхáті** ***рхáтіјеть** (а II п.а.) (Скл., 186), **пíхати** «товкти у ступі (про збіжжя)»; «обробляти саморобне сукно» (СГГ, 150), **пíхати** / **пíхкати** «бити, дробити; товкти (горіхи, просо, сіле)» (МСГГ, 141), **пíхати**, ткац. «обробляти домоткане сукно»; «дущити насіння»; «докущити»: *Шо ти менé пíхáїи та пíхáїи, я не піду з тобóв на музїку!* (СГГБ, 135), **пíхати** і **пíхнути** (Жел., 655), **пíхати**, **-хáю**, **-єш** «товкти

(просо), валяти (сукно) (Шух. I, 113, 151)» (Гр. III, 189); **шчібáйє**; **шчібáйємо** «відбирати (відлучати) ягнята від овець, щоб не виссали молоко перед доїнням на міру» (СГГР, 49; 148), **шч(і)бáти** «ламати роги (про худобу)»; «збити, ушкодити (про палець)» (СГГ, 222), **шчібáти** «ламати (роги)»; «палицею збивати з дерева (фрукти)»; «пошкодити об камінь палець» (СГГБ, 193), але: **шчібати** «збивати (фрукти)». Пор. **шчїбнути 2**, **скубстї**, **шїбати** (СБГ, II, 394), **шчїбати¹** «лоптіти» (Жел., 1105), **шчібáти²** «збивати (яблука)» (Жел., 1105), **шчібáти** «лоптіти, щеміти» (ВеЗн) (Гр. IV, 535).

У досліджуваному наріччі побутує група дієслів на **-ати-**, **-єть-** / **-јеть-**, яким властива варіантність граматичної парадигми й акцентуації (суфіксально-кореневої та кореневої), що виводиться з окситонованої акцентної парадигми. Вони співвідносяться з дієсловами третього й п'ятого структурних класів. У надсянських, західнобойківських і центральнобойківських говорах ці вербати функціонують «зі старими формами презенса або імператива» [13, 346–347] (кореляють з дериватами нинішнього п'ятого структурного класу), які характеризуються давнім суфіксально-кореневим наголошуванням. У говорах буковинсько-наддністрянської підгрупи, як і у варіантах літературної мови, а отже, і в с.у.л.м. вони представлені граматичною парадигмою дієслів третього структурного класу та суфіксальним наголошуванням: **льїтáє** «літати» (ГБ, 87) < ***лїтáті** ***лїчєть** (а.п.б.) (Скл., 346–347), **льїтáєш** (ГБ, 244), **льїтáють** (ГБ, 111), **лїтáти**, **лїчє** «літати»; «бігати» (СБГ, I, 415), **лїтáти**, **-ји** «літати» (СКТУГ, 114), **лїчю**, **лїчєш**, **лїчє** (**лїчá**) «літати» (ГД, 79), **лїтáти**, **лїчє** «літати (про птахів)»; «бігати (про корів); **лїчу**, **лїчєш** «швидко виконувати роботу, пов'язану з рухом» (СГЦБ, 258), **лїтáти**, **-áю**, **-аши** (**-аїєш**) «літати» (Саб., 162), **лїтáти**, **лїтáю**, **лїтáєш** (Жел., 409), **лїтáти**, **лїтáю**, **лїтáєш** «літати, ширяти в повітрі»; «швидко бігати» (Гр. II, 371; СУМ, IV, 527); **sukaty** (**sy**) «плести(ся), крутити». **sy sućziyt**. **Sukaty** **nyki**, **motuz**; **drugaty** «те саме (лише по-гуцульськи)». Пор. **drugaty**, **wsukaty**, **wysukuwaty**, **zasukaty** (SH, 223) < **sūkati** ***sućetъ** (а.п.б.) (Скл., 234), **сукáти** «скручувати» (ГБ, 157), **сукáти**, **сучу**, **сучєш** «скручувати, звиваючи кілька пасом, виготовляти що-небудь (налигач, мотузку і т. ін.)»; «їсти (перев. багато)» (СГЦБ, 447), **сукáти**, **сукáти** «сукати», **сукáти ниткї** «крутити нитки, скручувати нитки», **сукáти с'вітло** «робити гноти для свічок», **сукáти цївочки** «навивати цївки на кросна» (СБГ, II, 264 – 265), **sukatї**, **suću**, **-e** «сукати» (СКУТГ, 176), **сукáти** (Жел., 934), **сукáти**, **-кáю**, **-єш** / **-чю**, **-чиши** «скручувати» (Гр. IV, 227); **хáпáти(ся)**, **хáпле**, **хáпле**, **хáпат** (СК) «чіпати, хáпати» / **хáпнути** «взяти» (СБГ, II, 337) < ***хáрáті** ***хáрјетъ** (а.п.б.) (Скл., 234), [хáратї / хáрáті] (К) і (СК), **хáрл'и**, **-ле** «хáпати» (СКУТГ, 205), **хáпáти** «хáпати, схоплювати» (МСГГ, 210), **хáпáти**, **хáпáю**, **хáпáєш**, **хáпáє** «хáпати» (ГБ, 61), **хáпáла се** «ловити(ся)»: ...**бєрега се хáпáла**... (ГБ, 151), **хáпáти** «хопіти» / **хїпнути** (ГБ, 299); **хáпáти** (Жел., 1033), **хáпáти**, **-áю**, **-єш** «хáпати»; «красити»; «брати»; «їсти з жадібністю»; «вистачати» (Гр. IV, 386), **хáпáти**, **-áю**, **-єш** (Орф., 815).

Тотожність граматичної парадигми та акцентуації з аналізованими вище вербативами виявляють і дієслова **кремсати** та **плекати**. Перше з них (при закоріненні в праслов'янську мовну спільноту, але нереконструйованості акцентної парадигми) у досліджуваних говорах, як і в г.в.у.л.м., репрезентує варіантність акцентуації (кореневу й суфіксальну-кореневу), а в п.-с.в.у.л.м., отже, і в с.у.л.м., – кореневу: **кремса́ти** «те саме, що крецкотіти»; «обрубувати тонкі сучки сокирою»; «тікати» (СГГ, 104), **kremsaty** «обтісувати, відтинати галузки із зрубаного дерева» (SH, 107), але: **кремсати** «обрубувати гілки (сокирою)» (МСГГ, 86), **кремса́ти**, **кре́мишу**, **кре́мишеи** «бити, луцювати»; «дуже сварити»; «швидко виконувати важку фізичну роботу (перев. вирубувати ліс)»; «колоти з поспіхом дрова» (СГЦБ, 240), **кремсати́** «розрубувати» (Жел., 377), **кремсати**, **-саю**, **-си** «обрубувати, обтесувати»; перен. «погано, невміло щось робити» (Гр. II, 302), **кремсати**, **-саю**, **-си**, розм. «грубо, нерівно розрізувати, рубати» (СУМ, IV, 334), **кремсати́** «обрубувати, обтісувати сокирою (Ж.), цюкати (сокирою), возитися з сокирою (коло чоґось)» (Ме), слн. **krém-sati** «рубати тупою сокирою»; – псл. **kremiti** <*(s) **krem-** «крушити, дробити» (ЕСУМ, III, 84).

Другий дериват (при граматичній парадигмі дієслів третього структурного класу) у гуцульських, буковинських і марамороській говірках та варіантах літературної мови характеризується, незважаючи на запозиченість з румунської мови, продуктивністю вжитку та превалюванням суфіксальної акцентуації. У західнобойківських говірках він репрезентує суфіксально-кореневе наголошування (при граматичній парадигмі дієслів п'ятого структурного класу); у сучасній українській літературній мові – не зазнав унормованості: **плекати́** «годувати грудьми» (SH, 167), **плекати́** «годувати груддю»: «годувати, доглядати (про теля, ягня)» (СГГ, 151), **плекати́** «годувати груддю, молочними залозами» (МСГГ, 142), **плекати́** «годувати грудьми або за допомогою соски» (СГГБ, 136), **плекати́**, **плека́йет** «підгодовувати», «пускати ссати (теля)», «кормити (дитину)» (ДССБ, 64), **плекати́**, **плекати́**, **плекати́**, **плекати́** «годувати материним молоком немовля чи мала тварини»; «з любов'ю вигодувати» (СБГ, 429), **плекати́**, **-че** «кормити груддю, леляти, доглядати» (СБГ, II, 80), **плекати́**, **-каю**, **плекати́** (**-а́си**), **-ат** «годувати груддю» (Саб., 233), **плекати́**, **плекати́** «вигодувати»: **плекати́** цві́ты; «годувати (худобу; дитину)»: **плекати́** худоба́, **плекати́** дити́ну. (ГД, 115), **плекати́** дити́на «дитина в добрім догляді» (ГБ, 285; НРС, 208), **плекати́**, **-каю**, **-си** (Жел., 658), **плекати́**, **-каю**, **-си** «холити, ніжити, культивувати»; «годувати грудьми» (Гр. III, 193).

Серед дієслів суфіксального наголосового типу, як і кореневого, трапляються полісемантичні деривати, лексико-семантичні варіанти яких в історичному розвитку мови (деякі з них, можливо, ще на праслов'янському ґрунті) набули омонімічних відношень гомогенної природи та варіантності акцентуації (без диференціації семантики): **зукати́** (С) «кликати» (ГБ, 20) і **зукати́**, **зукати́**, **зукати́**, **зукати́**

(К) «кричати» (ГБ, 58); **зукати́** «кликати, кричати» (< **зук**¹ «звук; крик, гомін; гуркіт; водоспад; трубка волинки»), **зукати́**, **зукати́**; – р. **зук** «стукіт, гуркіт, розмова», п. **huk** «глухий відголос; гул, крик», ч. **houkati** «гудіти; зукати», м. **зук** «воркує», слн. **gûkati** «кричати»; – псл. ***gukъ** (***hukъ**, ***xukъ**), **gukati** (***hukati**, **xukati**) похідне від звуконаслідувального вигуку **gu** (**hu**, **xu**) (ЕСУМ, I, 615); **зукати́** «видавати звуки за характерним криком»: **зукати́**. (ГБ, 260), **[зук³]** «бугай, пугач»; – схв. **hurač** «одуд»; – «звуконаслідувальне утворення за характерним криком, що нагадує звукосполучення **зу**» (ЕСУМ, I, 616); **зукати́** «палитися (льоха) до кнура» (ДССР, 39), **зукати́(ся)** (Жел., 163), **зукати́** «запліднювати (льоху)» (Гр. I, 337), але: **зукати́с'а**, фізіол. «запалитися (про свиню)» (СБГ, I, 198), **[зукати́²]** «запліднювати (свиню), паруватися; бути в період тічки», очевидно, запозич. з польськ. або чеськ. мови: ч. **[hukač sře]** «спаровуватися», **[houkati se]**, слц. **hukati'sa**, пов'язується з п. **hukač** «кликати», ч. **houkati** «тс.»]. Див. **зук**¹. (ЕСУМ, I, 615).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, суфіксальне наголошування дієслів третього структурного класу в південно-західних говорах української мови, як і в українській мові загалом, належить до вископродуктивного акцентного типу, що виводиться переважно з окситонованої акцентної парадигми. Абсолютна більшість вербативів у різних підгрупах говорів досліджуваного наріччя відзначається наголосовою тотожністю – наголошенням суфікса класу основи **-а-** в усій граматичній парадигмі. Попри наголосову, на перший погляд, одноманітність, дієслова означеного наголосового типу в процесі історичного розвитку мови зазнавали фонетичних, морфологічних, дериваційних і наголосових змін, що по-різному представлено в говорах, як і в літературних стандартах.

Частина дієслів вирізняється тенденцією до варіантності презенсних флексій другої й третьої особи однини, співвідносних з граматичними парадигмами дериватів третього й п'ятого структурних класів, характерних для бойківських, закарпатських, лемківських, давніх надсянських і (спорадично) надністрянських говірок. Презенсні форми п'ятого класу відзначаються стягненням флексій, спричиненим редукцією реляційного суфікса **-j-** та суфікса класу основи **-а-**, що супроводжувалась відтягненням наголосу на кореневу морфему, релевантним із сербсько-хорватськими наголосовими особливостями.

У карпатській підгрупі говорів деякі вербативи аналізованого наголосового типу мають кореневу акцентуацію, співвідносну з наголосовими особливостями західнослов'янських і сербсько-хорватської мов, що, однак, не стало надбанням сучасної української літературної.

Деякі дієслова окситонованої акцентної парадигми на **-ati-**, **-ety-** / **-jet-** (**літати**, **сукати**, **ханати**) також репрезентує варіантність граматичних форм, співвідносних з дериватами третього й п'ятого структурних класів. У надсянських, західнобойківських і центральнобойківських говірках вони представлені давніми формами,

належними нині до п'ятого класу, із суфіксально-кореневим наголошуванням. У говорах буковинсько-наддністрянської підгрупи, як і у варіантах літературної мови, означені вербативи превалюють з граматичною парадигмою дієслів третього класу суфіксального наголосового типу. Набуття ж семемами аналізованих дієслів, порівняно з дериватами

кореневого наголосового типу, омонімічних відношень гомогенної природи належить до спорадичних явищ, незважаючи на продуктивність у них лексико-семантичних процесів. Стаття слугуватиме базою для дослідження наголосових особливостей префіксованих вербативів аналізованого структурного класу.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

a.n.a. – баритонована акцентна парадигма, *I a.n.a.* – перша баритонована акцентна парадигма, *II a.n.a.* – друга баритонована акцентна парадигма, *a.n.b.* – окситонована акцентна парадигма, *a.n.c.* – рухома акцентна парадигма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток. Львів, 2002. 578 с.
2. Возний Т. М. Система дієслівних форм в говірці села Бітлі на Львівщині. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 177–183.
3. Закревська Я. В. Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (Теперішній час). *Українська лінгвістична географія*. Київ, 1966. С. 132–139.
4. Іваночко К. Акцентуація фаунономатопоетичних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ. 2012. Вип. 2 (26). С. 71–88.
5. Іваночко К. Акцентуація ономатопоетичних ентомологічних суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говорах української мови. *Вісник Львівського університету. Філологія*. Львів, 2012. Вип. 57. С. 263–274.
6. Іваночко К. Наголосова варіантність предметних ономапів третього структурного класу в південно-західних говорах української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 28. С. 15–20.
7. Іваночко К. Наголос як маркер омонімічних відношень вербативів третього структурного класу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць / гол. ред М. Федурко. Дрогобич, 2017. С. 68–83.
8. Іваночко К. Наголос і становлення гетерогенних омонімів-вербативів третього структурного класу в південно-західних говорах української мови. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія* : зб. наук. праць / гол. ред. М. П. Баган. Київ, 2017. Т. 20, № 2. С. 17–27.
9. Огієнко І. Наголос як метод означення місця наголосу стародрукованих книжок. Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії. *Записки НТШ. Праці фільологічної секції*. Львів, 1925. Тт. СXXXVI–СXXXVII. С. 19–224.
10. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Прага, 1938. Ч. 1. 549 с.
11. Попова Т. В. «Восточнославянские изоглоссы» и проблема дифференциации восточнославянского диалектного континуума. *Исследования по славянской диалектологии. Восточнославянская диалектология, лингвогеография и славянский контекст*. Москва, 2002. № 8. С. 18–25.
12. Русанівський В. Закономірності наголошування дієслівних основ. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* / заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. С. 31–325.
13. Склярєнко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово. Київ, 2016. 702 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ГД – Верхратський І. Про говір долівський. *Зап. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка*. Л. 1900. Т. 35–36. Кн. 3–4. С. 1–128.
2. ГБ – Верхратський І. Говір батюків. Львів, 1912. 308 с.
3. Голов. – Матеріали для словаря Малорусского нарѣчія. *Мовознавство – першоджерела* : наук. зб. Музею української культури в Свиднику. Пряшів. 1982. Т. 10. С. 311–612.
4. Гр. – Словарь української мови : у 4-х томах. Київ, 1958. Т. Т. I, II, 1959. Т. III, IV.
5. Даль – Даль В. Толковый словарь живаго великоруского языка : в 4-х т. Москва. 1978. Т. I : 699 с.; 1980. Т. IV. 683 с.
6. ДСсБ – Горбач О. Діалектний словник села Бродина повіту Радівці (Румунія). Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина повіту Радівці (Румунія): *Матеріали до української діалектології*. Вип. 4. Мюнхен, 1977. 102 с.
7. ДСсР – Горбач О. Словник діалектної лексики північно-наддністрянської говірки сіл Романів, Підсоснів, Підберізці й Лагодів // *Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області*. Мюнхен. Т. VII (X). 1965. С. 24–103.
8. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ. 1982. Т. I. 631 с.; 1985. Т. II. 570 с.; 1989. Т. III. 552 с.; 2006. Т. V. 704 с.
9. Жел. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар : у 2 т. Мюнхен, 1982. Тт. I–II. – 1117 с.
10. МСГГ – Піпаш Ю. О. Матеріали до Словника гуцульських говірок. Ужгород, 2005. 264 с.
11. НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів, 2008. 288 с.
12. Орф. – Орфографічний словник української мови /уклад. С. І. Головащук та ін. Київ, 1994. 864 с.
13. Пирт. – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок. Івано – Франківськ, 2004. 364 с.
14. Саб. – Сабодаш І. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород, 2008. 478 с.
15. СБГ – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : У 2-х ч. Київ. 1984. Ч. I. 495 с.; Ч. II. 515 с.
16. СБГГ – Словник буковинських говірок. Чернівці, 2005. 688 с.

17. СГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів, 1997. 232 с.
18. СГГБ – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
19. СГГР – Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка. Львів, 2008. 318 с.
20. СГЦБ – Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ – Севастополь, 2013. 601 с.
21. Скл. – Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово. Київ, 2016. 702 с.
22. СКУТГ – Словарь карпатоукраинского торуньского говора. Москва, 2001. 216 с.
23. СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. /за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970. Т. I . 799 с.; 1971. Т. II. 550 с.; 1973. Т. IV. 840 с.; 1976. Т. VII. 723 с.; 1979. Т. X. 658 с.; 1980. Т. XI. 699 с.
24. УГР (г.) – Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: діалектні тексти. Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. 782 с.
25. SH – Janów J. Słownik huculski [text]. Krakow, 2001. 302 s.